

Makale Bilgisi: Küçük, A., Işıklar Koçak, M., Erkul Yağcı, A. S. (2022). <i>Tercüme</i> Dergisinde Üretken Bir Eleştirmen: Melâhat Özgü. DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 1, ss. 30-51	Article Info: Küçük, A., Işıklar Koçak, M., Erkul Yağcı, A. S. (2022). A Productive Critic in <i>Tercüme</i> Journal: Melâhat Özgü. DEU Journal of Humanities, Volume: 9, Issue: 1, pp. 30-51
Kategori: Araştırma Makalesi	Category: Research Article
Gönderildiği Tarih: 28.01.2022	Date Submitted: 28.01.2022
Kabul Edildiği Tarih: 14.02.2022	Date Accepted: 14.02.2022

TERCÜME DERGİSİNDE ÜRETKEN BİR ELEŞTİRMEN: MELÂHAT ÖZGÜ¹

Abdullah Küçük^{*}, Müge Işıklar Koçak^{**}, Ahu Selin Erkul Yağcı^{***}

ÖZ

Türkiye’de erken Cumhuriyet döneminde Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde kurulan Tercüme Bürosunda (1940-1967) ve onun resmî yayın organı olan *Tercüme* dergisinde (1940-1966) uzun yıllar çalışan akademisyen, çevirmen ve yazar Melâhat Özgü (1906-2001) aynı zamanda derginin eleştirmenlerinden biridir. Özgü’nün çeviri eleştirisi alanındaki üretimleri üzerine odaklanan bu araştırmanın amacı Özgü’yü *Tercüme* dergisi bünyesinde çeviri eleştirisi alanında en üretken “eyleyicilerden” (Toury, 2002) biri olarak görünür kılmaktır. Bu doğrultuda ilk olarak Özgü’nün hayat hikâyesi ve *Tercüme* dergisinde çeviri eleştirisinin yeri çerçevesinde bir kadın eleştirmen olarak dergideki konumu ve rolü tartışılacaktır. Yaptığımız araştırmalar doğrultusunda Özgü’nün söz konusu dönemde dergi bünyesinde gelişen çeviri eleştirisi geleneğinin oluşmasında büyük katkısı olan bir eyleyici olduğu söylenebilir. İkinci olarak *Tercüme* dergisinde basılan sekiz eleştiri metni incelenerek Özgü’nün çeviri eleştirisi yaklaşımı sorgulanacaktır. Bu amaçla yaptığımız nitel içerik analizi (Schreier, 2012), Özgü’nün eleştirilerinde karşılaştırmalı metinsel incelemeyi metin dışı öğelerle birlikte ele alarak dönemin sosyo-kültürel ve edebî bağlamı çerçevesinde

¹ Bu makale, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesindeki Çeviribilim Doktora programında Doç. Dr. Müge Işıklar Koçak ve Dr. Öğr. Üyesi Ahu Selin Erkul Yağcı danışmanlığında hazırlanmakta olan doktora tezinden üretilmiştir. Çalışmaya ait ilk bulgular, 26-27 Haziran 2021 tarihlerinde İstanbul Medeniyet Üniversitesi ev sahipliğinde, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi ve RumeliYA Yayıncılık-Publishing iş birliği ile çevirim içi olarak gerçekleşen III. Uluslararası Rumeli [Dil, Edebiyat ve Çeviri] Sempozyumunda sunulmuştur.

* Araştırma Görevlisi, Ardahan Üniversitesi, abduhahkucuk@ardahan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3759-1938

** Doçent Doktor, Dokuz Eylül Üniversitesi, muge.isiklar@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7010-8653

*** Doktor Öğretim Üyesi, Ege Üniversitesi, ahu.selin.erkul.yagci@ege.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2184-9498

değerlendirme yaptığını ortaya çıkarmıştır. Böylece Özgü'nün eleştirilerinde bütüncül bir yaklaşım benimsediği iddia edilebilir.

Anahtar Sözcükler: Melâhat Özgü, Çeviri Eleştirisi, Eyleyici, *Tercüme* Dergisi

A PRODUCTIVE CRITIC IN *TERCÜME* JOURNAL: MELÂHAT ÖZGÜ

ABSTRACT

Melâhat Özgü (1906-2001) is one of the critics who published translation criticism in *Tercüme* (1940-1966), the translation journal published by The Translation Bureau (1940-1967) established under the auspices of the Ministry of Education in the early republican period in Turkey. This study aims at making Özgü visible as one of the most productive “agents” (Toury, 2002) of criticism in *Tercüme*. To this end, first the position and role of Özgü as a female critic in *Tercüme* will be discussed through her biography and her works of criticism published in the journal. Our research has revealed that Özgü as an agent contributed immensely to the improvement of critical writing in the journal. Secondly, Özgü's critical texts (8) will be examined to question her approach towards translation criticism. Our analysis on Özgü's texts have disclosed that, she conducted comparative textual study between source and target texts together with extratextual study in order to evaluate translations within their socio-cultural and literary contexts. Thus, we argue that Özgü adopted a holistic approach in her translation criticisms.

Keywords: Melâhat Özgü, Translation Criticism, Agent, *Tercüme* Journal

1. GİRİŞ

Erken Cumhuriyet dönemi çeviri eleştirisi faaliyetleri çerçevesinde *Tercüme* dergisinde eleştiri ve eleştirmenler üzerine yaptığımız incelemeye göre derginin en üretken eleştirmenlerinden biri Melâhat Özgü'dür. Türkiye çeviri tarihinin önemli kurumsal “eyleyicilerinden” [agent] (Toury, 2002) biri olan *Tercüme* dergisi üzerine birçok akademik çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların çoğunda Özgü'nün ismi çevirmen veya eleştirmen olarak anılmış, ancak eleştiri alanındaki katkıları sorgulanmamıştır (Sauer, 1997; Bogenç-Demirel & Yılmaz, 1998, 2000; Göktaş, 2005; Korucu, 2007; Özdilek, 2013; Yapar, 2019).² Erken Cumhuriyet dönemi çeviri faaliyetleri üzerine yapılan diğer çalışmalarda ise Özgü'nün ismine rastlansa da çeviri eleştirisi alanındaki rolü araştırmacılar tarafından göz ardı edilmiştir.³ Söz konusu çalışmalardan farklı

² Hilmiye Özdilek yüksek lisans tezi kapsamında *Tercüme* dergisinde çeviri eleştirisi üzerine yaptığı çalışmada Melâhat Özgü'yü üretken eleştirmenlerden biri olarak belirtmiştir. Ancak sadece 1941-1944 döneminde çeviri eleştirisi yazan dört yazarı (Lütfi Ay, Nusret Hızır, Erol Güneş ve Yaşar Nabi Nayır) incelemesine dâhil etmiştir. Bk. Özdilek, 2013.

³ Konu ve kapsamı gereği eyleyici odaklı inceleme yapmasalar dahi erken Cumhuriyet döneminde çeviri faaliyetlerini inceleyen araştırmaların birçoğunda Özgü'nün ismine rastlamak mümkündür. Ancak bunlar çoğu zaman hazırlanan

olarak Ayşe Özkan'ın (2004) ve Sergül Vural-Kara'nın (2019) araştırmalarında Özgü'ye yer verildiği görülmektedir. Özkan yüksek lisans tezi kapsamında *Tercüme* dergisinde görev alan çevirmen-yazarlar üzerine yaptığı araştırmasında, çevirileri ve yazıları yayımlanan 12 eyleyici arasında Melâhat Özgü'ye yer verir.⁴ Dergide görev alan eyleyicilerin söylemlerine odaklanılan bu çalışmada Özgü'nün çevirdiği metinlerde ve yazdığı üç adet eleştiri metninde kullandığı terimler ve yöntemler incelenir. Özkan, Melâhat Özgü'nün kaynak odaklı bir yaklaşıma sahip olduğunu ve çevirilerine kıyasla çeviri eleştirilerinde daha kural koyucu bir yaklaşım [prescriptive] benimsediğini belirtir (Özkan, 2004, s. 170). Vural-Kara ise makalesinde Melâhat Özgü'yü yaşadığı dönemin sosyo-kültürel dönüşümü içerisinde bir tanık olarak ele alır (2019, s. 40). Vural-Kara, Özgü'nün çevirilerini veya eleştiri yazılarını incelemeyiz, ancak hayatını anlattığı ve çeviriye ilişkin görüşlerine yer verdiği dört yazısını kullanarak Özgü'nün çevirmenliği üzerine odaklanır. Özgü'yü erken Cumhuriyet döneminde devlet destekli kurumlarda çalışan batılılaşma sürecinin öncü bir çevirmeni olarak tanımlar (2019, s. 46).⁵

Özkan ve Vural-Kara'nın çalışmalarından farklı olarak bu makalede Melâhat Özgü'nün eleştirmen kimliği incelenecektir. Özgü erken Cumhuriyet döneminin üretken bir çeviri eleştirisi “eyleyicisi” (Toury, 2002) olarak ele alınacaktır. Gideon Toury, çeviri eyleyicilerini anlatırken her grup içerisinde bazı bireylerin “repertuarın” [repertoire] üreticisi olduklarını ve repertuvara yeni “seçenekler” [option] (Even-Zohar, 2002) sunduklarını belirtir. Bu bireylerin, “bir grup tarafından görevlendirilmiş” [entrusted by the group] ya da “kendi kendini tayin eden” [self-appointed] “değişim eyleyicileri” [agent of change] olarak faaliyet gösterebileceklerini ileri sürer (Toury, 2002, s. 151). Bu bağlamda Özgü, bir yandan Millî Eğitim Bakanlığına bağlı Tercüme Bürosunda çeviri eleştirmeni ve denetçisi olarak “görevlendirilen” bir eyleyici olarak, diğer yandan *Tercüme* dergisi bünyesinde basılan eleştiri yazıları ile seçenekler sunarak repertuarın gelişmesine katkıda bulunan “kendi kendini tayin eden” bir eleştiri eyleyicisi olarak tanımlanabilir. Birbiriyle ilişkili iki

tablolarda ya da söz konusu dönemdeki bağlama ilişkin bilgi verirken sadece Özgü'nün ismine yer vermişlerdir (örneğin bk. Göktaş, 2005; Aksoy, 2010; Barut, 2020)

⁴ Özkan'ın incelediği diğer çevirmen-yazarlar şunlardır: Sabahattin Eyüboğlu, Nurullah Ataç, Bedrettin Tuncel, Suut Kemal Yetkin, Azra Erhat, Lütfi Ay, Erol Güneş, Suat Sinanoğlu, Yaşar Nabi Nayır, Yunus Kâzım Köni, Mehmet Nuri Gencosman (2004, ss. 127-221)

⁵ Söz konusu çalışmada incelenen Özgü'ye ait dört yazı şunlardır: “Prof. Dr. Melâhat Özgü'nün Biyografisi ve Eserleri”, *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*. Tiyatro Öğretimi ve Eğitimi Özel Sayısı, 1976/7, 175-216, Ankara Üniversitesi Basımevi; “Çeviride Uzmanlık Sorunu”, *Aylık Dil ve Yazın Dergisi*, 1978/322, 37-42; “Melâhat Özgü (Soruşturma)”, *Aylık Dil ve Yazın Dergisi*, 1978/322, 170-171; “Klasikler Çevirisinin Kültür Niteliği”, Ö. Yağcı (Haz.), *Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Çevirileri Seçkisi*, 286-293, 1999, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

eyleyici kimliğine bağlı olarak, bu çalışmada Özgü'nün *Tercüme* dergisinde çeviri eleştirisi geleneğinin oluşmasında katkısı olan bir eyleyici olduğu iddia edilecektir.

Bu araştırma kapsamında Özgü'nün *Tercüme* dergisinde yayımlanan çeviri eleştirisi yazılarının tamamı (sekiz adet) üzerinde yaptığımız tahlil sonucunda, Özgü'nün sadece metin odaklı değil metin dışı öğeleri de içine alan bütüncül bir çeviri eleştirisi yaklaşımına sahip olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bu yaklaşımı ile Özgü'nün daha sonra birçok çalışmaya da konu olan *Tercüme* Bürosu çeviri eleştirisi geleneğinin kurucularından olduğu ve uzun yıllar sonra örneklerini görmeye başlayacağımız bütüncül çeviri eleştirisi modelinin erken örneklerini verdiğini söyleyebiliriz. Bu çerçevede eleştiri metinleri üzerine yapılan incelemede Özgü'nün eleştiri yazılarında odaklandığı ve tartıştığı noktaları ve uyguladığı eleştiri yöntemini ortaya çıkarmak amacıyla Nitel İçerik Analizi (NİA) yöntemi kullanılacaktır. Niteliksel materyalin anlamını ve içeriğini sistematik olarak açıklamak ve betimlemek için kullanılan bu yöntem temelinde yazılı, sözlü, görsel materyallerin bağlamsal unsurlardan bağımsız olarak anlamsal analizini kapsar (Schreier, 2012).⁶ Başka bir deyişle, incelenen metinlerdeki içeriksel unsurlar, içinde kullanıldığı metinlerle sınırlandırılarak değerlendirilir. Mevcut çalışma kapsamında ise bu yöntem Özgü'nün *Tercüme* dergisinde çıkan çeviri eleştirilerinden oluşan derlem üzerinde eleştirmenin çevirileri hangi noktalar üzerinden değerlendirdiğini ve eleştiri yazılarında izlediği yöntemi ortaya çıkarmak amacıyla kullanılacaktır. Bu amaç doğrultusunda yararlanılan NİA, Özgü'nün yazılarında yer verdiği unsurların belirli başlıklar altında sınıflandırılmasına imkân verecektir. Böylece Özgü'nün çevirileri incelerken hangi kavramları tartışmaya açtığının tümleyici bir şekilde değerlendirilmesi ve bu kavramların belirli başlıklar altında toplanması sağlanacaktır. Böylelikle Özkan'ın tezinde Özgü'nün eleştirmen kimliği ile ilgili elde ettiği bulguları tamamlamayı ve Özgü'nün çeviri eleştirisi alanına yaptığı katkıları görünür kılmayı amaçlamaktayız.

Özgü'nün eleştiri metinlerine geçmeden önce erken Cumhuriyet döneminde *Tercüme* dergisinde çeviri eleştirisinin konumu kısaca sunulacaktır. İkinci kısımda Özgü'nün kısa biyografisi ve farklı üretim faaliyetleri ile ilgili bilgi verilecek ve son kısımda Özgü'nün çeviri eleştirisi

⁶ Yöntemin kullanıldığı alanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere CAQDAS (Bilgisayar Destekli Nitel İçerik Analizi Yazılımları [Computer-Aided Qualitative Data Analysis Software]) (Pfaffenberger, 1988) genel adı altında çok sayıda program geliştirilmiştir. Bu çalışma kapsamında incelenecek materyallerin oldukça sınırlı bir derlem oluşturması nedeniyle bilgisayar destekli yazılımlardan faydalanma ihtiyacı oluşmamıştır. Bu tür çalışmalar için bk. Pfaffenberger, B. (1988). *Microcomputer applications in qualitative research*. Sage; Tesch, R. (1990). *Qualitative research: Analysis types and software tools*. Falmer Press; Fielding, N. G., & Lee, R. L. (Dü). (1991). *Using computers in qualitative research*. Sage.

yazıları NİA yöntemi ile incelenip çeviri eleştirisi yöntemi detaylı bir şekilde betimlenecektir.

2. Tercüme Dergisinde Çeviri Eleştirisi

Erken Cumhuriyet döneminde batılılaşma projesinin bir parçası olarak görülen ve Hasan Âli Yücel önderliğinde Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde kurulan Tercüme Bürosu 1940 ile 1967 yılları arasında faaliyet göstermiştir.⁷ Tercüme Bürosunun resmî yayın organı olarak yayın hayatına başlayan *Tercüme* dergisi⁸ Türkiye çeviri tarihi açısından bir mihenk taşı olarak değerlendirildiğinden birçok araştırmanın konusu olmuştur.⁹ Dergi iki temel bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, uzunluklarına bağlı olarak bazen tamamının bazen de bir bölümünün kaynak metinleriyle birlikte verildiği çeviri metinler, başka bir deyişle, çeviri uygulamaları yer alır. Bu bölüm, derginin %70'ini oluşturmaktadır (Ayav ve diğerleri, 1992, s. 136). Çeviri uygulamalarına verilen önem, derginin 52. sayısına yazılan ön sözde yer alan şu ifadelerde açıkça görülmektedir:

Bütün bu tercüme faaliyeti içinde dergimizin rolü, herşeyden evvel, memleket için bu çok hayırlı ve müspet dâva etrafında bütün aydınları toplamak, tercümeyi bir zevk ve sanat işi olarak sevdirmek, **klâsiklerin sayısı çoğalınca kadar mümkün olduğu kadar çok metin ve örnekle Batı dünyasını Türk okuyucusuna tanıtmaktı.** Geçen sekiz yıllık neşir hayatı içinde dergimiz bu vazifeyi elinden geldiği kadar yapmağa çalışmış, ayrıca kitapçılarda çıkan ve edebî değeri olan eserlerin tercümeleeri hakkında da, tenkid yolu ile,

⁷ Tercüme Bürosunun temelleri *Tercüme* dergisi ile birlikte 1-5 Mayıs 1939 tarihlerinde düzenlenen Birinci Türk Neşriyat Kongresi kapsamında yürütülen çalışmalarla atılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Karantay, 2008; Tahir-Gürçağlar, 2008, 2018; Yapar, 2019.

⁸ Dergi, 19 Mayıs 1940 tarihli ilk sayısı ile yayın hayatına başlamış ve Temmuz-Eylül 1966 tarihli son sayısı ile yayın hayatını noktalamıştır. Her ne kadar çok düzenli bir yayın hayatı olmasa da dergi 26 yılda toplam 18 cilt, 87 sayı şeklinde yayımlanmıştır.

⁹ *Tercüme* dergisi ile ilgili çalışmalar için, örneğin bk. Sauer, 1997; Erhat, 2004/2008; Özkan, 2004; Gökteş, 2005.

okuyuculara bir fikir vermekten geri kalmamıştır. (Önsöz, 1951, s.

1)¹⁰

Derginin ikinci bölümünde ise çeviri ile ilgili makaleler, haberler, eleştiriler ve eleştirilere cevaplar bulunmaktadır. Bu ikinci bölüme giren çeviri eleştirisi metinleri derginin yaklaşık %5'ini oluşturur. Her ne kadar küçük bir oran gibi görüle de, toplam 87 sayı ve 8000 sayfadan oluşan dergide (Göktaş, 2005, s. 46) eleştiri metinleri yaklaşık 500 sayfalık bir yer kaplamaktadır.

Dergide sadece çevirilerin değil aynı zamanda eleştiri yazılarının da yayımlanacağı Birinci Türk Neşriyat Kongresi kapsamında hazırlanan raporda şöyle bir madde ile belirtilmiştir: “Tercüme usulleri hakkında makaleler, münakaşalar; gerek mecmuada gerek hariçte neşredilmiş tercüme eserlerin tetkik ve tenkitlerini; eserleri mecmuada tercüme edilen muharrirler hakkında etüdler” (*Birinci Türk Neşriyat Kongresi: Raporlar, Teklifler, Müzakere Zabıtları*, 1939, s. 126). Bu maddeden de görüleceği üzere, eleştiri ediminin derginin başat unsurlarından biri olması gerektiği daha çeviri hareketine ilişkin müzakere sürecinde kararlaştırılmıştır. Ayrıca çeviri eleştirilerinin yanı sıra çeviri eleştirisi üzerine görüş bildiren yazılar¹¹ ve yapılan çeviri eleştirilerine verilen cevaplar¹² gibi farklı biçimlerde eleştiri yazılarını da dergide görmekteyiz. Çeşitli kültür ve edebiyat dergileri ve gazetelerde yayımlanan farklı çeviri eleştirisi türleri üzerine araştırma yapan Devrim Ulaş Arslan'a göre “eleştiri” [criticism] kavramı Türkiye’de erken Cumhuriyet döneminde üretilen eleştirel metinleri tanımlamak ve çeşitliliğini betimlemek açısından yetersiz kalmaktadır (2019, s. 21). Küçük’ün devam eden doktora çalışmasında incelendiği üzere *Tercüme* dergisi içinde dahi eleştiri yazılarında çeşitlilik göze çarpmaktadır (Küçük, Devam Etmekte). Ancak bu çalışmanın kısıtlı kapsamında eleştiri metinlerinin bir türü olarak Özgü’nün yapılan çevirilere yazdığı eleştiri yazıları ele alınacaktır.

Tercüme dergisinde yayımlanan çeviri eleştirisi metinleri, genellikle, belirli bir standartta ve formatta yazılmıştır. Bu eleştiriler ele alınan çevirileri Türkiye’deki okurlara tanıtmak amacıyla, çoğunlukla batılı yazarlar, ancak sayısı daha az da olsa doğulu yazarlar ve eserlerine ilişkin genel bilgiler içermektedir. Başka bir deyişle, dergideki eleştiri yazılarına sadece çeviri eserlerin değerlendirilmesi değil aynı zamanda yazarları okurlara tanıtmaya işlevi de yüklenmiştir. Ayrıca, bu yazarların daha önce Türkçeye yapılmış başka çevirileri mevcutsa onlarla ilgili bilgi de içerirler. Uygulama kısmında

¹⁰ Vurgu için tarafımızdan kalın olarak işaretlenmiştir.

¹¹ Dergide basılan çeviri eleştirisi ya da değerlendirmesi üzerine yazılan yazılar için, örneğin bk. Baydar, 1943; Hızır, 1941a, 1941b, 1943a.

¹² Farklı süreli yayınlarda çıkan çeviri eleştirilerine cevaben kaleme alınmış yazılar için, örnek olarak bk. Edib, 1942; Hızır, 1943b; Varoğlu, 1942.

ise eleştirmenlerin kaynak ve erek metinden örnekler vererek yaptıkları değerlendirmeleri gerekçelendirme çabası içinde oldukları görülmektedir.

Tercüme'de yayımlanan çeviri eleştirisi yazıları elli iki farklı eleştirmen tarafından üretilmiştir. Bu geniş eleştirmen kadrosu derginin çeviri eleştirisi edimine verdiği önemin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu denli geniş bir kadro içinde herkesin eşit üretkenliğe sahip olduğunu söylemek mümkün değildir: Eleştirmenlerin 33'ü¹³ birer, onu¹⁴ ise ikişer yazı ile katkı yapmışlardır. Üç ve daha fazla yazısı yayımlanan eleştirmenleri şöyle sıralayabiliriz: Lütfi Ay (12 [bir yazıyı Erol Güney ile ortak hazırlamıştır]); Melâhat Özgü (8); Erol Güney (7 [bir yazıyı Lütfi Ay ile birlikte kaleme almıştır]); Fuat Pekin (6); Nusret Hızır (5 [iki yazıyı "N." ile ortak ve bir yazıyı da N. H. imzasıyla hazırlamıştır]); Oğuz Peltek (5); İhsan Sungu (4); Yaşar Nabi Nayır (4); Azra Erhat (3). Sayılardan anlaşılacağı üzere kimi zaman profesörlük unvanı kimi zaman ise sadece ismi ile yazılarını imzalayan Melâhat Özgü toplam sekiz adet yazı ile *Tercüme*'nin en üretken ikinci eleştirmenidir. Yalnızca bu özelliği ile bile *Tercüme* dergisi çerçevesinde oluşan çeviri eleştirisi geleneğini oluşturan eleştirmenler arasında önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca dergide eleştiri yazan 52 eleştiri eyleyicisi arasından sadece 10'u kadındır ve kadın eleştirmenler arasında en fazla sayıda eleştiri metni üreten kişi Melâhat Özgü'dür.¹⁵

3. Melâhat Özgü'nün Hayat Hikâyesi

Melâhat Özgü (1906-2001)¹⁶, Alman Dili ve Edebiyatı, tiyatro, plastik sanatlar, müzik gibi konular üzerine çalışmalar yapan Türkiye'nin ilk kadın profesörlerindendir ("İlk Kadın Profesörlerdendi", 2001). Özgü, ilköğrenimini Çamlıca ile Bakırköy'deki St. Franciscaine Soeurler Okulunda; ortaöğrenimini Kandilli Okulunda; lise öğrenimini ise Erenköy Kız Lisesinde bitirir; 1928 yılında, ilk kez uygulanan üç yıllık *baccalaureate* (bakalorya) sınavını vererek mezun olur. Mezuniyetine dek eğitim hayatında kazanmış

¹³ Fevziye Abdullah Tansel, Saffet Pala, Eva Buck-Marchand, Sabahattin Eyüboğlu, S. Ali, Nahid Sırrı Örik, Saffet Korkut, Suut Kemal Yetkin, Zeki Baştımar, Cevdet Kudret Solok, Berit Gerçin, Mehmet Karasan, Nihal Yalaza Taluy, Nurullah Ataç, Sami Güven, Belinski, Adil Hanlı, Fikret Adil, Zahir Güvenli, Sabahattin Teoman, Selahattin Batu, Afif Obay, Saffet Yetkin, H. Basri Yüce, Yusuf Tavat, N. Türkay, Oktay Akbal, Ahmet Temir, Talat Sait Halman, Hakkı Calp, Necla Aytür, Leman Yolaç, Salah Birsal.

¹⁴ Bedrettin Tuncel, Suat Sinanoğlu, Turgut S. Erem, Süreyya İlgün, Halid Fahri Ozansoy, M. Nuri Gencosman, Adile Ayda, Hasan Ali Ediz, İrfan Şahinbaş (bir yazıyı Saffet Korkut ile hazırlamıştır), N. (iki yazıyı da Nusret Hızır ile hazırlamıştır).

¹⁵ İki eleştirmenin cinsiyeti tespit edilemediğinden dâhil edilmemiştir. Bunlar N. Türkay ile Berit Geçit olup her ikisinin de birer eleştiri yazısı yayımlanmıştır.

¹⁶ Özgü'nün doğum ve ölüm tarihlerine ilişkin kesin bir bilgiye ulaşılamamakla birlikte kaynaklara göre, Özgü 1906 yılında İstanbul, Bakırköy'de doğmuş ve 5 Ocak 2001 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yer alan habere göre 2001 Ocak ayının ilk günlerinde vefat etmiştir.

olduğu başarılar onun önünde farklı bir kapı açılmasına sebep olur. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenen öğrencilerin yüksek öğrenimlerini tamamlamaları için yurt dışına gönderildiği bir programa öğretmenleri tarafından önerilip yapılan sınavı kazandıktan sonra bu program kapsamında Almanya'ya gider. Almanya'da ilk olarak Almancasını geliştirdikten sonra Bonn ve Berlin Üniversitelerinde çeşitli seviyelerde devam ettiği eğitimlerin hepsinden çok büyük başarı göstererek mezun olur ve lise çağlarında bıraktığı ülkesine 1934 yılında doktor unvanı ile geri döner ("Prof. Dr. Melâhat Özgü'nün Biografisi", 1976, ss. 175-176).

Ülkeye dönüşünün ardından ilk olarak, bir yıl boyunca Ankara Kız Lisesi ile İsmet Paşa Kız Enstitüsünde Almanca öğretmenliği yapar. 18 Kasım 1935 tarihinde ise Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin kuruluşu ile Alman Dili ve Edebiyatı Kürsüsünde öğretim üyeliğine başlar. Yüksek Ziraat ve Veteriner Enstitülerinde (bugünkü Ziraat ve Veteriner Fakülteleri) 1936-1945 yılları arasında Almanca dersleri verir. 1939 yılında doçent ve 1942'de profesör unvanlarını alır. Özgü, Ankara Üniversitesi, Gazi Üniversitesi ve Atatürk Üniversitesi gibi yükseköğretim kurumlarından Türk Dil Kurumu ile Millî Eğitim Bakanlığına kadar çok çeşitli kurum ve kademelerde farklı görevlerde bulunur. Uzun yıllar, Tercüme Bürosunda Almancadan yapılan çevirilerin incelenip kaynak metinleriyle karşılaştırmasını yapmakla görevlendirilir. Ayrıca, *Tercüme* dergisi için çeviriler yapar ve tanıtım yazıları ile çeviri eleştirileri yazar. Tüm kariyeri boyunca birçok çeviri¹⁷, makale, inceleme ve tanıtım yazısı kaleme alır. Buna ek olarak Özgü tiyatro alanında da geriye son derece zengin bir derlem bırakır. 1976 yılına gelindiğinde 42 yıllık devlet hizmetinin ardından emekli olur. Alman Hükûmeti Schiller'in ölümünün 150. yıl dönümü vesilesiyle Özgü'ye Türk-Alman Kültür İşleri Kurulu Derneği aracılığıyla Schiller Madalyasını layık görür ("Prof. Dr. Melâhat Özgü'nün Biografisi", 1976, ss. 177-179). Bu kısa öz geçmişten hareketle, Özgü'nün yıllar boyunca akademik, çevirmenlik ve eleştirmenlik kariyerlerini aynı anda başarı ile devam ettiren çok yönlü ve oldukça üretken bir akademisyen, yazar, çevirmen ve eleştirmen olduğu görülmektedir.

4. *Tercüme* Dergisinde Bir Çeviri Eleştirmeni

Yukarıda belirtildiği üzere Özgü ilk yıllarından itibaren Tercüme Bürosu ile birlikte dergi bünyesinde hem çevirmen hem de akademisyen kimliğiyle çeşitli görevlerde bulunur. Ancak Özgü'nün eleştirmen kimliği ile görünür olması, Hasan Âli Yücel'in Millî Eğitim Bakanlığında istifasını takiben Büro ve dergi kadrolarında yaşanan değişimlerden sonrasına denk gelir. Elbette bu durumun, Yücel'in 1946 yılında görevden ayrılışı ve yerine Reşat Şemseddin

¹⁷ Özgü'nün Almancadan dilimize kazandırdığı bazı eserler: Friedrich Schiller'den *İnsanın Estetik Eğitimi Üzerine Bir Dizi Mektup* (1943); Gotthold Ephraim Lessing'den *Define* (1944); Gerhart Hauptmann'dan *Rose Bernd* (1949); Rainer Maria Rilke'den *Genç Bir Şaire Mektuplar* (1963); Stefan Zweig'tan *Sanatta Yaratıcılığın Sırrı* (1949).

Sirer'in Millî Eğitim Bakanlığı koltuğuna geçişiyle doğrudan ilişkili olmamakla birlikte, bu süreçte yaşanan istifalardan ve görevden uzaklaştırmalardan sonra dergide yaşanan kadro değişimi sonrası olduğu söylenebilir.¹⁸ Böylece Özgü, Ocak-Nisan 1948 tarihli 8 (43/44) sayı ile dergiye eleştirmen olarak dâhil olur ve Temmuz-Aralık 1961 tarihli 15 (75/76) sayı ile dergideki son eleştirisini kaleme alır.

Özgü belirtilen 13 yıllık süreçte eleştirmen kimliğiyle dergide görünür olsa da aslında Büro ve derginin kuruluş aşamasını takiben her iki kurumda da 20 yıl süreyle görev yapar. Büroda Almancadan yapılan çevirilerin kaynak metinleriyle kıyaslanılarak gözden geçirilmesi görevi kendisine verilir (“Prof. Dr. Melâhat Özgü'nün Biografisi”, 1976, s. 179). Bu kontrol süreci sonrasında Büronun işleyişi çerçevesinde¹⁹ kendisine yönlendirilen çevirilere ilişkin değerlendirmelerini içeren raporlar hazırlar. Başka bir deyişle, her ne kadar dergide yayımlanmasa da Özgü Büroya adımını atar atmaz yayın kurulu için bir nevi çeviri editörlüğü yapmaya başlar. Dergide yayımlanmayan ve yayın kurulu ya da editörlerin çevirinin kalitesi ile ilgili kararlarını oluşturmasına yardım eden bu çeviri karşılaştırma raporlarının, aslında Özgü'nün daha sonraları dergide yayımlanmak üzere yazdığı eleştiri yazılarındaki metin inceleme/karşılaştırma kısmının bir ön çalışması niteliğinde olduğu söylenebilir. Böylece, Özgü bu raporları ve Büroda çalıştığı yıllar içinde kazandığı tüm deneyimi akademik çalışmalarıyla da birleştirerek eleştiri yazılarına dönüştürmüş olabilir. Bu anlamda Özgü'nün, ilk eleştirisi basılana kadar nispeten görünmez bir çeviri editörü olarak ilk yıllardan itibaren aktif bir eyleyici olarak görev aldığı görülmektedir. Böylelikle Özgü'nün deneyim kazandıktan sonra kendini yetkin hissederek çeviri eleştirilerini yayımlamaya ve görünür olmaya başladığı söylenebilir.

Özgü'nün kaleme aldığı sekiz adet eleştiri metni, *Tercüme*'nin 5 farklı cilt ve 10 farklı sayısında yayımlanmıştır. Yazılar, 3 ile 11 sayfa arasında değişen uzunluklara sahiptir. Bu eleştiriler üzerine NİA yöntemi ile yaptığımız incelemeye göre, Özgü eleştirilerinde belirli bir formata sahiptir ve altı farklı unsura yer vermektedir. Bunlar:

¹⁸ Yücel'in görevden ayrılmasını takiben Büro ve derginin önemli isimlerinden Sabahattin Eyuboğlu, Melih Cevdet Anday, Erol Güneş, Orhan Veli gibi isimler de görevlerinden istifa eder (Oral & Özsoy, 2005/2014, ss. 109-110). Ayrıca, *Tercüme*'nin Şubat-Mart 1955 tarihli 11. cildinin 59. sayısında yayımlanan “Haberler” başlıklı bölümde Büronun artık Lütfi Ay, Prof. Dr. Selahattin Batu, Prof. Dr. Hamit Dereli, Nuri Gencosman, İzzet Hasan, Hikmet İlaydın, Ziya Karamuk, Prof. Dr. Mehmet Karasan, Servet Lünel, Afif Obay, Nebil Otman, Prof. Dr. Melâhat Özgü, Fuat Pekin, Prof. Dr. Celal Saraç, Prof. Dr. Aydın Sayılı, Hadiye Sayron, Prof. Dr. Suat Sinanoğlu, Doçent Dr. Samim Sinanoğlu, Prof. Dr. İrfan Şahinbaş, Prof. Dr. Bedrettin Tuncel gibi isimlerden oluşacağı açıklanmıştır.

¹⁹ *Tercüme* Bürosunda incelenecek eserlerle ilgili kriter konusunda bilgi için bk. *Maarif Vekilliğince Bastırılacak veya Basılması Teşvik Edilecek Tercüme Eserlerin Ne Suretle İnceleneceği Hakkında Talimatname*, 1944, s. 6.

1. Yazar ve eser(ler)i hakkında genel bilgi,
2. Varsa yazara ait diğer eserlerin çevirileri hakkında bilgi,
3. İncelenen çeviriye ilişkin bilgi,
4. Kaynak metnin özellikleri ile ilgili (özellikle kaynak metin yazarının üslubuna ilişkin) bilgi ve çeviri ile kaynak metin karşılaştırılarak yapılan değerlendirmeler,
5. Gerekli görülen noktalarda çeviri ile ilgili öneriler,
6. Başarılı/başarısız bulunan çevirilere ilişkin yapılan detaylı açıklamalar.

Özgü'nün izlediği bu yöntem genel hatlarıyla, dergideki farklı eleştirmenler tarafından da izlenmektedir. İlk iki maddenin eleştirilere dâhil edilmesi *Tercüme* dergisi çevirmen ve eleştirmenlerinden biri olan ve çeviriye ilişkin üst eleştiri niteliğinde yazılar kaleme alan Nusret Hızır tarafından eleştirilir. Hızır, derginin 10. ve 20- 21. sayılarında eleştiri yazılarını değerlendirdiği üst eleştiri niteliğindeki iki ayrı yazısında çeviri eleştirilerinin başında verilen kaynak eserin konusuna ilişkin kısa özetlerin eleştirilerde yer almasının gereksizliğine dikkat çeker (Hızır, 1941b, s. 360). Hızır'ın dikkat çektiği nokta eleştirmenlerin yazar ve eserle ilgili bilgi verip sonra da hızlıca çeviriden birkaç örnek vererek eleştirisini bitirmesidir. Buna ek olarak Hızır, belirli bir format ve/ya içerik çerçevesinde yazılan bu tip çeviri eleştirilerinin iki farklı tehlikeye sebep olduğunu savunur: 1) Eleştirinin şeklen belirli bir kalıp dışında yapılamayacağı algısının oluşması; 2) Çevirilerin değerlendirilmesinde belli normların oluşmaması sebebi ile öznel değerlendirmelerin yapılması (Hızır, 1943a, s. 178).²⁰ Aslında okura yazarın tanıtılması için kaynak yazarlar hakkında kısa bilgi verilmesi *Tercüme* dergisinin amaçlarından biridir. Dergiye yüklenen bu misyon, Büronun ilk başkanı Nurullah Ataç'ın derginin ikinci cildine yazdığı ön sözdeki şu sözlerinde açıkça görülmektedir: “Başlıca gayemiz Türk okurlarına, başka dillerde yazan muharrirlerin, bilhassa Avrupa'nın irfanları her tarafa yayılmış muharrirlerinin en iyilerini tanıtmaktır” (Ataç, 1941, s. 1). Bu kapsamda, eleştirilerin yazar hakkında özet bilgi içeren kısımlarının bu amaca hizmet ettiği söylenebilir. Özkan ise *Tercüme* dergisinde yazılar yazan 12 çevirmen-yazarın çevirilerini ve eleştirilerini incelediği çalışmasında çeşitliliğe işaret ederek bu farklılıkların zengin bir repertuar oluşturduğunu savunur (2004, ss. 218-219). Özkan'a göre dergide tek bir ses değil çeşitli sesler çıkmaktadır ve bu sebeple dergideki çevirmenler ve eleştirmenler çeviri repertuarına farklı seçenekler sunmaktadırlar (2004, ss. 218-219).

İlerleyen bölümde gösterileceği üzere Özgü karşılaştırmalı incelemesini titizlikle yapan, birçok örnek veren ve hatta gerekli gördüğü

²⁰ Hızır'ın belli bir “kalıp” veya “standart” olarak nitelendirdiği eleştiri biçimi önce yazar hakkında kısa bilgi verilmesi sonra tercümeden alınmış birkaç parçaya dayanarak çevirinin doğru veya güzel olup olmadığına dair hızlıca hükümler verilmesidir ki bu da öznel değerlendirmelere sebep olmaktadır (Hızır, 1943a, ss. 177-178).

yerlerde çeviriler için akademik bir dille öneriler getiren bir eleştirmendir. Ayrıca, Özgü Almanca ve Fransızca bilmesine rağmen (“Prof. Dr. Melâhat Özgü'nün Biyografisi”, 1976, s. 179) yazılarında sadece Almandan Türkçeye yapılan çevirilerin eleştirisini yapar. Başka bir deyişle, Özgü uzmanlaştığı ve profesörlük unvanını aldığı dil ve alan dışına çıkmamaya özen gösterir. Özgü'nün eleştirisini yaptığı çevirilerin kaynak metinlerine son derece hâkim olduğu verdiği metin dışı bilgilerde de görülmektedir. Özgü, kimi zaman tek bir esere odaklanırken, birkaç örnekte ise bir yazarın birden fazla eserinin çevirisine ilişkin değerlendirmelerde bulunur. Ayrıca, kendisi de bir çevirmen olan Özgü eleştirisini yaptığı çeviri eserlerin hepsinin kim tarafından yapıldığını da belirterek çevirmenlerin görünür kılınmasını da sağlamaktadır.

İçerik açısından bakılacak olursa, Özgü'nün eleştirilerinde yaptığı değerlendirmeleri erek ve kaynak metinden aldığı karşılaştırmalı somut örneklerle desteklediği görülür. Bu örnekler, kimi zaman sözcük ya da söz öbeği düzeyindeyken kimi zaman uzun paragraflar şeklindedir. Özgü'nün eleştirilerinde tespit ettiğimiz bir başka husus ise değerlendirme yapacağı noktaları detaylı bir şekilde açıklamasıdır. Böylelikle, okur eleştirmenin eserin hangi bölümünü ele aldığını net bir şekilde anlamaktadır. Ayrıca Özgü, eleştirilerini sadece incelediği çeviri eserle sınırlandırmaz. Ele aldığı esere ilişkin detaylı araştırma yapar ve eserin varsa önceki çevirileri veya yeniden çevirilerine de değinir ve kimi zaman bu çeviriler arasında kıyaslamalar yapar, örnekler verir (bk. Özgü, 1948a). Bunun yanı sıra, Özgü bazı eleştirilerinde yayımlanmamış çevirilerden dahi örnekler sunarak yaptığı değerlendirmeleri desteklemeye çalışır.²¹ Bu durum, Özgü'nün alan içindeki tüm gelişmeleri ne denli yakından takip ettiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Dil açısından değerlendirilecek olursa, *Tercüme* dergisinde yayımlanan eleştiri yazılarında kullanılan akademik ve nesnel üslup ile benzer şekilde, Özgü de eleştirilerinde bilimsel ve nesnel bir eleştiri tarzını benimser. Örneğin, dergide yazdığı ilk eleştiri yazısında Joseph von Eichendorff'un (1788-1857) *Das Leben eines Taugenichts* başlıklı kısa hikâyesinin Türkçeye 20 yıl arayla yapılan iki farklı çevirisini inceler. Eserin ilk çevirmeni Tevfik'in çevirisinin çok yoğun eklemeler içerdiğini dile getiren Özgü, “Mehmet Tevfik, sanki tercümesinin başına, eserin aslı ile hiç ilgisi olmayan, kahramanın biyografisinden alınmış bir şeyler yazmış yahut kendi anlayışına göre, sergüzeşti enterasan kılmak için, kahramanın biyografisini vermeğe çalışmıştır” (Özgü, 1948a, ss. 130-131)²² ifadeleriyle metnin çevirisinin aslından çok uzaklaşmış olduğuna dikkat çeker. Bu nesnel ve yapıcı yaklaşımı ile Özgü bünyesinde çalıştığı Büro ve derginin çeviri politikasına ve bu

²¹ *Tercüme*'de yayımlanan ilk çeviri eleştirisinde Joseph von Eichendorff'un (1788-1857) *Das Leben eines Taugenichts* başlıklı kısa hikâyesinin incelemesini yaparken Selahattin Batu (1905-1973) tarafından yapılan ancak henüz yayımlanmamış çevirisinden çeşitli örnekler verir (Özgü, 1948a, ss. 129, 132, 133).

²² Aksi belirtilmedikçe, yapılan tüm doğrudan alıntılar yayımlandıkları dönemdeki şekilleriyle verilmiştir.

konudaki teşviklerine paralel olarak yeni çevirilerin yapılmasını teşvik eder ve çeviri anlayışının geliştirilmesine hizmet eder. Özgü'ye göre erken Cumhuriyet döneminde daha iyi çeviriler yapılması için çeviri uygulamalarının devam etmesi ve çeviri üzerine tartışmaların yapılması gerekmektedir (1960, s. 168). Başka bir deyişle, Özgü eleştirilerini sadece metni yermek ya da övmek için yazmaz; metni tanıtmaya ve iyileştirme çabası içindedir. Bu sebeple, sorunlu gördüğü bölümlere ilişkin öneriler getirerek yapıcı dil kullanır. Bu tutumla, Özgü'nün çeviri ediminin gelişmesini amaçladığı ve bu sebeple çevirmenlere yeni çevirecekleri eserler için yol gösterici bir tutum benimsediği söylenebilir.

Özgü okurlarını da düşünür ve eleştirilerine okurlar için açıklayıcı dipnotlar ekler. Eklediği “yan metinler” [paratext]²³ ve yaptığı atıflarla²⁴ esere veya konuya ilişkin örnekler verir veya daha fazla açıklamaya ihtiyaç duyulacak noktalarla ilgili bilgi vererek okura yol göstermeyi tercih eder. Ayrıca, kullandığı kaynakları da kaynakçada verildiği şekilde künye bilgileriyle birlikte okurlara sunar.²⁵ Bu bakımdan Özgü'nün eleştiri yazılarını bir nevi akademik makale hazırlarcasına itinayla hazırladığını söyleyebiliriz.

Yukarıda verilen örnekler ışığında Özgü'nün Hızır'ın bahsettiği öznel eleştirmenlerden biri olmadığı görülmektedir. Aksine Özgü eleştirilerinde metin dışı öğeleri (yazar, kaynak metin, erek metnin diğer çevirileri, çevirmen ve okur gibi) göz önünde bulundurarak ve ayrıntılı bir kaynak-erek metin karşılaştırması yaparak nesnel ve bütüncül bir eleştiri yöntemi benimsemiştir. Bu bağlamda Özgü'nün ürettiği eleştiri metinleri ile eleştiri repertuvarına katkıda bulunan ve repertuvarın devamını sağlayan eyleyicilerden biri olduğu söylenebilir. Türkiye'de erken Cumhuriyet döneminde çeviri eleştirisi faaliyetleri odaklı akademik çalışmalar, Cemil Meriç, İhsan Sungu, Nasuhi Baydar, Nurullah Ataç, Peyami Safa gibi

²³ Gerard Genette, “yan metin” [paratext] kavramını “bir metni bir kitaba dönüştüren ve okurlarına o şekilde sunulmasına imkan veren” [what enables a text to become a book and to be offered as such to its readers...] (Genette, 1987/1997, s. 1) olarak tanımlar. Kavramı uzamsal açıdan sınıflandıran Genette, “öte metin” [epitext] (Genette, 1987/1997, s. 3) ve “çevre metin” [peritext] (Genette, 1987/1997, s. 5) olmak üzere ikiye ayırır. Öte metinleri, metnin uzağında konumlandırılanlar olarak tanımlarken, çevre metinleri ise metinle birlikte, yani metnin ayrılmaz bir parçası olarak yayımlanan unsurlar olarak tanımlar.

²⁴ Örneğin, dergide yayımlanan üçüncü çeviri eleştirisinde Hermann Sudermann'ın Türkiye'de sahip olduğu profili tanımlamak için Celal Sahir'in *Servet-i Fünun* ve Bedrettin Tuncel'in *Darülbedayi* isimli dergilerde çıkan yazılarından doğrudan yaptığı alıntılarını dipnotta sırasıyla “(2) ‘Servet-i Fünun’, cilt 37 (s. 390-392), cilt 38 (s. 3-8)” ve “(4) ‘Darülbedayi’ 1931, sene III. No. 18. s. 5” şeklinde verir (Özgü, 1948b, s. 332).

²⁵ Örneğin, Hermann Sudermann'ın iki eserini incelediği eleştirisinde yazarın *Katzensteg* başlıklı romanının çevirisine ilişkin künye bilgilerini dipnotta “(6) Yayan Berkalp Kitabevi – Ankara / Tan Matbaası, İstanbul 1943” (Özgü, 1948b, s. 335) şeklinde verir.

eleştirmenlerin eleştiri metinlerinde öznel değerlendirmelerden kaçındıkları ve karşılaştırmalı metin incelemesine dayalı nesnel bir yaklaşımı benimsediklerini göstermiştir (Tahir- Gürçağlar, 2015; Erkul Yağcı, 2020). Yukarıda ayrıntılı olarak tartışıldığı üzere Özgü *Tercüme* dergisinde oluşan bu eleştiri yazma geleneğinin bir parçasıdır.

5. Melâhat Özgü'nün Eleştiri Yaklaşımı

Özgü'nün eleştirileri üzerine yaptığımız detaylı nitel içerik analizi, çeviri eleştirisi metinlerinde kullandığı yonteme ve eleştiri kriterlerine ilişkin veri sunmaktadır. Mevcut çalışma kapsamında yapılan incelemelere göre, Özgü'nün eleştiri yazılarının iki bölümden oluştuğunu söylemiştik: İlk bölüm yazar, eser, çevirmen hakkında bilgileri, ikinci bölüm ise karşılaştırmalı metin analizini içermektedir. Özgü'nün eleştirilerinde izlediği yöntem ışığında, birinci bölümün tanıtıcı (introductory), ikinci bölümün ise eleştirel betimleyici (critical descriptive) bir işlev yüklediği görülmektedir. Tanıtıcı işlev yüklenen birinci bölümde Özgü, çeviriler üzerine bir inceleme ya da değerlendirme yapmadan önce mutlaka eser hakkında etraflıca bilgi sunar. Örneğin, 52. sayıda yayımlanan eleştiri yazısında incelenen *Ekkehard* romanının konusu ve hikâyesi kahramanlarıyla birlikte detaylı bir şekilde anlatılır (Özgü, 1951, ss. 280- 281). Yine Clemens Brentano'nun (1778- 1842) bir eserinin çevirisinin incelendiği bir başka çeviri eleştirisinde, çeviri incelemesine geçilmeden önce yazarın mensubu olduğu Alman romantizminin temelleriyle birlikte bu akımın önemli yazarlarına değinilerek Brentano'nun sanatı anlatılır (Özgü, 1948e, s. 486). Bu örnekten anlaşılacağı üzere, Özgü yalnız batı eserlerini ve yazarlarını değil aynı zamanda batı temelli sanat akımlarını da Türk okurlarına tanıtmayı hedeflemiştir. Eser hakkında tanıtıcı bilgi sunmanın yanı sıra bazı eleştiri metinlerinde yazar hakkında uzun (Özgü, 1948b, ss. 236-237) veya kısa (Özgü, 1948d, s. 51) bilgi verir. Bazen de, varsa yazarın daha önce Türkçeye yapılan çevirisi/çevirileri hakkında (Özgü, 1948c, s. 332) bilgi ekler.²⁶ Özgü'nün eleştirilerindeki bu bilgilendirici tavır hem derginin yabancı yazar ve eserlerin Türk aydınlarına tanıtılması misyonuna uygun bir tutumdur hem de uyguladığı bütüncül çeviri eleştirisi anlayışına uygun olarak eser ve yazarı bir bağlam içine yerleştirme işlevi görür.

Özgü'nün çeviri eleştirilerinin ikinci bölümünde “eleştirel betimleyici” bir işlev benimsediği görülmektedir. Bu bölümde detaylı bir kaynak-erek metin karşılaştırması yapan Özgü bazen sonuçları eserin diğer çevirileri ile karşılaştırır. Örneğin, Eichendorff'tan Türkçeye yapılan çevirileri

²⁶ Söz konusu yazıda, Hermann Sudermann'ın *Die Ehre* başlıklı dramının Türkçeye yapılan iki çevirisinden bahseder. İlk çevirinin Fransızca çevirisinden, ikincisinin ise Almanca aslında yapıldığını vurgular. Ayrıca, bu çevirilerin kimler tarafından yapıldığına ilişkin de bilgi veren eleştirmen, yazarın iki eserinin çevirisini değerlendirmeden önce yazarın Türk okurlarına nasıl tanıtıldığının altını çizer (Özgü, 1948b, s. 332).

incelerken şöyle bir tespitte bulunur: “Yirmi yıllık bir aralık ile basılmış olan bu iki Almanca tercümenin, çevirilişleri arasındaki fark, bize, tercüme çalışmalarımızda zihniyetimizin ve dilimizin nasıl değiştiğini belirtmesi bakımından çok faydalı olacağından, bu iki tercümeyle tanışmak istiyoruz” (Özgü, 1948a, s. 130). Daha sonra çevirilerde karşılaştığı hususları açıklayarak her iki esere ilişkin değerlendirme yapar. Bu değerlendirmesini sadece metinsel unsurlarla değil aynı zamanda “çevre metinler” [peritext] ile de destekleyen Özgü, örneğin eserin ilk çevirisinin kapağında yer alan ve çevirmen Mehmet Tevfik’in kaynak metinde olmamasına rağmen çeviriye eklediği dörtlüğü okuyucuyla paylaşır.²⁷ Bu mısraların çevirmen tarafından eserin içeriğine ilişkin merak uyandırmak ve eserin okunmasını sağlamak amacıyla eklenmiş olabileceğini söyler. Ancak bu eklemenin eserin mahiyetini göstermekten ziyade tamamen yanlış bir algı oluşmasına neden olacağına da altını çizer (Özgü, 1948a, s. 130).²⁸ Bir diğer eleştirisinde ise Behçet Necatigil’in Wolfgang Borchert’ten yaptığı *Kapıların Dışında*²⁹ başlıklı oyun çevirisini daha önce yapılan iki çeviri ile kıyaslayarak inceler (Özgü, 1961). Yaptığı karşılaştırmalı okumayı başlıktan başlayarak metin içinden örneklerle devam ettirir. Çeviride kullanılan dile, üsluba ve kelime seçimine kadar detaylı değerlendirmeler yapar. İlk ve son çeviri arasında geçen on yılda Türkçede yaşanan gelişmelerle birlikte çevirilerin hazırlanma şekilleri ile yayımlandıkları yerlerin de çevirilerin başarısının üzerinde etkisi olabileceğini belirtir (Özgü, 1961, s. 159). Görüldüğü üzere, Özgü sadece metinlerde sorunlu gördüğü noktaları okura sunmaz, aynı zamanda eleştirel bir yaklaşımla bunların sebeplerini zamansal, sosyo-kültürel ve dilsel bağlamları içerisinde sorgular. Bu tespitten hareketle, Özgü’nün eleştirilerinde çevirilerdeki aksaklıklar ve eksikliklerin nedenlerini ve nasıllarını sorgulayarak okura sunduğu görülmektedir. Böylece, Özgü’nün verdiği örnekler ve sunduğu yorumlarla kanıtlanabilir ve güvenilir bir eleştiri anlayışı benimsediği iddia edilebilir.

Özgü, çeviri eleştirilerinde yaptığı karşılaştırmalı analizler neticesinde tespit ettiği bulguları – Özkan’ın da tespit ettiği üzere (2004) - temelde kaynak metne “sadakat” kavramı çerçevesinde değerlendirir. Özkan

²⁷ Çevirmen Mehmet Tevfik’in kaynak metinde olmamasına rağmen çeviriye eklediği ve Özgü’nün eleştirisinde yer alan dörtlük şöyledir:

*Güldürür insanı her dem, neşe bahşi can olur,
Öyle müstesna güzeldir, bibedeldir, dilbedel!
“Çalgıcı” amma neler yapmış! Neler görmüş! Neler!
Her sahife kalbi eyler pür nişatu pür emel!* (Özgü, 1948a, s. 130)

²⁸ Çünkü hikayeyi bir sanat eseri olarak tanımlayan Özgü’ye göre, her ne kadar adı geçen eserin neşeli bir havası olsa da amacı bir çalgıcının anılarını anlatıp okuyucuyu güldürmek değildir (1948a, s. 130). Ayrıca, eser orijinalinde “romantik bir küçük hikaye”dir (1948a, s. 131). Başka bir deyişle, Tevfik’in bu eklemesi çevirinin daha en başında okuyuculara metnin içeriğine ilişkin yanlış bir fikir verecektir.

²⁹ Eser, 1947 yılında Almanca orijinal adı *Draussen vor der Tür* ile yayımlanmıştır.

üç eleştiri metni üzerine yaptığı inceleme sonucunda,³⁰ Özgü'nün eleştirilerinde kaynak metnin bütünlüğüne, içeriğine, şekline ve tonuna sadakati savunduğunu belirtmiştir (2004, ss. 166-169).³¹ Ayrıca bu sebeple Özgü'nün “kural koyucu” [prescriptive] bir eleştiri tarzına sahip olduğunu iddia etmiştir. Bu çalışma kapsamında Özgü'nün *Tercüme*'de basılan sekiz adet eleştiri yazısının tamamı incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda Özgü'nün kaynak metin ve yazara sadakat açısından en fazla üslup üzerinde durduğu söylenebilir.

Özgü'nün eleştiri metinlerinde çevirileri incelerken benimsediği kriterleri, aşağıda Joseph von Eichendorff'un *Das Leben eines Taugenichts* başlıklı küçük hikâyesinin yirmi yıl arayla Mehmet Tevfik ve Behçet Gönül tarafından yapılan iki çeviriyi kıyasladığı eleştirisinde yaptığı tespitlerde görmek mümkündür:

Mehmet Tevfik, sanki tercümesinin başına, **eserin aslı ile hiç ilgisi olmıyan**, kahramanın biografisinden alınma bir şeyler yazmış, yahut kendi anlayışına göre, sergüzeşti enterasan kılmak için, kahramanın biografisini vermeğe çalışmıştır. Tercümesinin başına ‘Almancadan mütercimi’ sözünü koymamış olsaydı, adapte edilmiş diyecektik. Gerçi konu, bu eserin konusudur; **fakat istediği gibi genişletilmiş, birçok ilaveler yapılmış, şahıslar isimlendirilmiş ve aradaki şiirler atılmıştır**. Şekle sadık kalmak şöyle dursun, ifadeler bile değiştirilmiş, olmadık konuşalar araya sıkıştırılmış, sahifeler 830'a çıkarılmış ve romantik bir küçük hikayeden bir macera romanı

³⁰ Özkan'ın tezinde incelediği Özgü'ye ait üç adet eleştiri yazısı şunlardır: “Hermann Sudermann'dan İki Tercüme”, *Tercüme*, 8(46), 332-337, 1948. “Yeni Bir "Faust" Tercümesi”, *Tercüme*, 14(69-70), 158-168, 1960. “Wolfgang Borchert: "Kapıların Dışında" (Behçet Necatigil'in Çevirisi Dolayısıyla)”, *Tercüme*, 15(75-76), 154-164, 1961.

³¹ Özkan (2004) tezinde genel olarak eleştiri metinlerini “inceleme” olarak adlandırır. Eleştiri [critique] ve inceleme [review] terimlerini yan yana veya birbirinin yerine eşanlamlı olarak kullanır. Biz bu çalışmada “çeviri eleştiri” kavramını kullanıyoruz, çünkü makalede gösterildiği üzere Özgü'nün yazıları incelemenin ötesinde öğeler içermektedir ve sadece kaynak yazar ve eserler değil çeviri ile ilgili detaylı bilgiler ve karşılaştırmalar da içermektedir.

meydana getirilmiştir. Bu şekilde bir tercüme tarzını artık son yıllarda yenmiş bulunuyoruz; ve **mütercimden, değil yalnız muhteva ile şekli, eserin ruhunu belirten ifade tarzlarını ve eserin havasını da vermelerini istiyoruz.** (Özgü, 1948a, ss. 130-131)³²

Bu alıntıdan da görülebileceği gibi, Özgü çeviri eserleri değerlendirirken geniş kapsamlı bir sadakat kavramından söz etmektedir. Özgü'ye göre, çeviri eserin başarısı kaynak metne yapılan müdahalelerin büyüklüğüyle ters orantılıdır. Yani, çeviri sürecinde kaynak metne herhangi bir düzeyde yapılacak müdahalenin çevirinin başarısını olumsuz etkileyeceğini ve kaynak metne sadık kalmanın çevirinin başarısını arttıracığını savunmaktadır. Özlem Berk Albachten çeviri faaliyetlerini kontrol etmesi için kurulan Tercüme Bürosunun Millî Eğitim Bakanlığı tarafından basılacak eserlerin çeviri süreçlerine ilişkin koyduğu kurallar çerçevesinde iki temel noktaya oldukça önem verdiğini belirtir: kaynak metne sadakat ve Türkçenin doğru kullanımı (Berk, 1999, s. 155). Bu çerçevede, Özgü'nün çeviri eleştirilerinde benimsediği ve çevirilerde izlenmesini istediği temel yaklaşımın, Tercüme Bürosunda ve *Tercüme* dergisinde çalışan eyleyiciler arasında hâkim çeviri anlayışı ile uyumlu olduğu söylenebilir.

Özgü'nün eleştiri yazıları incelendiğinde, sadakat kavramıyla birlikte birçok noktayı birlikte kullandığı ve sorunsallaştırdığı görülür. Bunlardan ilki, 'tam metin' [fullness] çevirisidir. Bir eserin çeviri sayılabilmesi için kaynak metnin tümünün başka bir dile aktarılmış olması gerektiğini savunur. Özkan *Tercüme* dergisinde çevirmen-yazarların fikirleri ve yöntemleri konusunda bir çeşitlilik ve zenginlik olduğunu vurgularken kaynak metnin tamlığını (fullness) korumaya yönelik bir sadakat anlayışı konusunda hemfikir olduklarını söyler (2004, s. 167). Benzer şekilde, yaptığımız çalışmada Özgü'nün eleştirilerinin tamamında kaynak metnin bütünlüğüne sadık olmaya verilen önemi tespit ettik. Örneğin, *Faust*'un Sadi Irmak imzalı çevirisini değerlendirdiği yazısında, Özgü *Faust*'un sahne için kısaltılmış versiyonundan yine İstanbul Şehir Tiyatrosunda oynanmak üzere Seniha Göknil tarafından yapılan ve "esaslı" olarak tanımladığı çevirisinin dahi tam bir *Faust* çevirisi sayılmadığının altını çizmektedir (1960, s. 158). Yine aynı eleştiri metninde çevirinin son derece serbest yapıldığını ve çeviri bile denemeyeceğini vurgularken çevirmen Sadi Irmak'ın müdahalelerini "Öyle ki, aslındaki sayfalar bile değiştirilmiş, kıtalar yerlerinden oynatılmış ve birçok parçalar atlanmıştır" diye eleştirir (Özgü, 1960, s. 158). Özgü'nün eleştirilerinde irdelediği ikinci nokta ise çeviri eserin içerik bakımından tam ve doğru bir şekilde aktarılmasının gerekliliğidir. İçeriğin tam ve doğru

³² Vurgu için tarafımızdan kalın olarak işaretlenmiştir.

aktarılmasını kelime, söz öbeği ya da cümle gibi farklı düzeylerde ele alan Özgü, örneğin Orhan Çubukçu'un Borchert'ten *Kapının Dışında* başlığıyla yaptığı çeviriyi değerlendirirken Almancası "der antworter" olan kelimenin Türkçede "cevap", "karşıt" ya da "yanıt" anlamında kullanılabileceğini ancak kelimenin bağlamı düşünüldüğünde çevirmenin "karşıt veren" seçimiyle içeriği tam anlamıyla doğru aktaramadığını ifade eder (1961, s. 163). *Faust* çevirisini değerlendirdiği yazısında ise "keiner" kelimesinin "melekler" yerine "kimse" şeklinde çevrildiğinden "Wenn Keiner sie ergründen mag" cümlesinin doğru aktarılmadığını vurgular (Özgü, 1960, s. 160). Üçüncü kriter ise, edebî eserin şeklinin metnin tamamlayıcısı olduğu ve kaynak metnin şeklen aktarımının yapılmasının da önemli olduğu görüşüdür. Örnek olarak, *Faust*'tan yapılan çevirinin eleştirisinde bir monologta nazımdan nesre dönüştürülerek şeklen yapılan değişiklik ile cümlelerin uzadığının ve kaynak metindeki konuşma havasının bozulduğunun altını çizer (Özgü, 1960, s. 161). Özgü'nün eleştirilerindeki dördüncü husus, Hızır'ın *Tercüme* dergisinde yayımlanan ilk yazısında eleştirdiği (1941a, s. 267) noktalardan biri olan "hava" kavramıdır. Sadi Irmak tarafından yapılan *Faust* çevirisini incelediği yazısında çevirmenin yazdığı ön sözden hareketle çevirideki "ruh" kavramını "mana" kavramıyla, "espri" kavramını da genel "hava" ile karşılar (Özgü, 1960, s. 159). Beşinci kriter ise dil konusudur. Çevirinin dili konusunda yine öncelikle kaynak eserin yaratıcısının dilsel özelliklerinin aktarılmasını desteklediği ve Türkçe dil kullanımlarına uygun akıcı ve pürüzsüz dil kullanımını önemseydiği görülmektedir (Özgü, 1960, s. 158; 1961, s. 159).

Son olarak, Özgü'nün eleştirilerinin neredeyse hepsinde görülen ve bu yönüyle de en çok önem verdiği varsayımını kuvvetlendiren altıncı kriter üsluptur. Özgü bir yazısı hariç tüm eleştirilerinde değindiği üslup konusunu çeşitli düzeylerde örnekleştirmiştir. İlk olarak yazarın üslubunu Türkçeye aktarmak önemlidir. Örneğin, *Malte Laurids Brigge'nin Notları*'nin çevirisini incelediği eleştirisinde Rilke'nin eseri hatıra defterinde tutulan notlar şeklinde yazdığını ve "serbest bir üslubu" olduğunu söyler (Özgü, 1948d, s. 51). Sudermann'dan yapılan iki çeviri üzerine yazdığı eleştiri yazısında ise diyalog ve çeşitli anlatılardan oluşan uzun bir bölümü kaynak metin ve çevirisinden yaptığı alıntılarla örnekleştirerek yazarın "heyecanlı, hareketli, sorularla dolu ifade tarzının" çevirmen tarafından aktarılabilmesini ifade eder (Özgü, 1948c, ss. 333-334). Bir başka eleştiri yazısında *Yigit Kasperl ile Güzel Annerl'in Hikayesi* başlığıyla çevrilen eseri incelerken çevirideki kelime seçimlerini ve cümle yapılarını gösteren uzunca bir alıntı sunarak çevirmenlerin yazarın halk ağzı tarzında benimsediği "sade üslubu" aktarmada başarılı olduklarını vurgular (Özgü, 1948e, ss. 487-488). Başka bir örnekte, *Ekkehard* başlıklı tarihî romanı incelediği çeviri eleştirisinde çevirmenlerin üslubunu över ve Şaziye Berin Kurt ile Hayrullah Örs imzası taşıyan çevirinin aslına sadık ve "sürükleyici bir üslup" ile Türkçe için bir kazanım olduğunun altını çizer (Özgü, 1951, s. 282). Pürüzsüz dil, akıcı ve sade üslubun önemini sürekli vurgulayan Özgü bir başka eleştirisinde, Behçet Necatigil'in *Kapıların Dışında* başlıklı çevirisi üzerine yazdığı eleştiri yazısında "[...] Behçet

Necatigil'in Borchert'den pürüzsüz dili ve akıcı üslûbiyle yaptığı bu çeviri zevkle okunmaktadır; Burhan Arpad'ın ve Orhan Çubukçu'nun çevirisinden de çok farklıdır" şeklindeki ifadelerle üç farklı çeviri arasında kıyaslama yapar ve çeviriden yaptığı doğrudan alıntılarla Necatigil'in üslup aktarmadaki başarısını över (Özgü, 1961, s. 159). Yukarıdaki örneklerden de görüldüğü üzere yazarın kaynak metindeki üslubunu sadık bir şekilde aktarırken bunu sade, akıcı ve sürükleyici bir dil ile yapmak Özgü'nün eleştirmen olarak dikkat ettiği hususlar arasında en önemli olanıdır.

6. SONUÇ

Türkiye'de çeviri eleştirisi üzerine yapılan akademik çalışmalara bakıldığında, araştırmaların çoğunda özellikle çeviri dergileri (*Tercüme* dergisi, *Metis Çeviri*, *Yazko Çeviri* gibi) gibi bazı kurumsal eyleyicilerin ön planda olduğu, bireysel eyleyicilere odaklanan çalışmaların oldukça az sayıda olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, mevcut çalışma bireysel eyleyici odaklı araştırmalara katkıda bulunmak amacıyla Melâhat Özgü'yü çeviri eleştirmeni kimliğiyle incelemiştir. Doktora eğitimi sonrası 1934'te ülkeye dönüşünden 1976'da emekli oluncaya dek hem devlet kurumlarında çeşitli görevler alan hem de birçok süreli yayında yazılar yayımlayarak üretken bir kariyere sahip Özgü, gerek çevirmen gerekse eleştirmen kimliğiyle çeviri alanına son derece önemli katkılar yapmıştır. Bu sebeple, mevcut çalışma ile *Tercüme* dergisinin en üretken eleştirmenlerinden biri olan Melâhat Özgü'yü görünür kılmak amaçlanmıştır.

Özgü, *Tercüme* dergisinde sadece sekiz adet eleştirisi basılan bir eleştirmen değil aynı zamanda en baştan beri *Tercüme* Bürosu ve *Tercüme* dergisi için Almancadan Türkçeye yapılan çevirileri karşılaştırıp inceleyerek rapor yazan aktif ve üretken bir eyleyicidir. Ayrıca sadece Büro ve Dergi yönetimleri değil çevirmenler tarafından da Özgü'nün değerlendirmelerinin ve eleştirilerinin dikkate alındığı görülmektedir. Örneğin, çevirmen Sadi İrmak'ın çevirisinin bir nüshasını kendisine göndermesi (Özgü, 1960, s. 159) Özgü'nün eleştirmen olarak karar verici bir rol üstlendiğini, bir nevi eşik bekçisi (gatekeeper) olduğunu gözler önüne serer. Bu sebeple, Özgü'nün *Tercüme* Bürosunda ve *Tercüme* dergisinde uzun süreli çalışması, akademik kariyeri ve titiz, nesnel ve bütüncül yaklaşımı sayesinde Büronun ve derginin geleneğini oluşturan ve devam ettiren göreceli olarak daha sessiz ama en önemli eyleyicilerden biri olduğu iddia edilebilir.

Özkan'ın (2004) çalışmasında öne sürdüğü gibi, Özgü kaynak metne ve yazarına sadakat anlayışını savunan bir eleştirmendir. Özgü incelediği çevirileri kaynak metnin bütünlüğüne, biçimine, içeriğine ve özellikle yazarın üslubuna sadakat temelinde eleştirmektedir. Ancak Özkan'ın çalışmasına ek olarak eleştiri metinleri üzerinde yapılan nitel içerik analizi ışığında, Özgü'nün çeviri eleştirisinde kaynak metin ve erek metin karşılaştırmasının ötesine geçerek başka çevirmenlerden veya çevirilerden örnekler vererek, eserin ve çevirinin bağlamı içinde tartıştığı ortaya çıkarılmıştır. Böylece

Özgü'nün eleştirilerinde metinsel ögelerin yanı sıra metin dışı öge ve bağlamları kullanarak bütüncül bir eleştiri yaklaşımı benimsediği iddia edilebilir. Bu yaklaşımın Tercüme Bürosuyla birlikte iyice görünürlük kazanan kaynak metne ve yazarın üslubuna sadakat anlayışının yerleşmesi ve bu özelliklere sahip çevirilerin başarılı olarak görülmesinin öncüsü olduğu iddia edilebilir. Hatta Osmanlı döneminde kaynak metne pek de sıkı olmayan bağlarla bağlı "terceme/tercüme" kavramının (Paker, 2002; Demircioğlu, 2005) ve metin yazma geleneğinin erken Cumhuriyet döneminde bu yeni oluşan "kaynak metne sadakat" söylemi çerçevesinde dönüştüğü ve "çeviri" kavramına evrildiği söylenebilir. Bu bağlamda çeviri eleştirilenleri ve metinleri üzerine yapılacak benzer çalışmalar Türkiye'deki çeviri eleştirisi geleneğinin çeşitliliğini, geçirdiği dönüşümü ve bu dönüşümde eyleycilerin rolünü ortaya çıkaracaktır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Yazarların herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

ETİK ONAY/KATILIMCI ONAMI

Makale kapsamında katılımcı kullanılmadığı için ilgili onaya yer verilmemiştir.

MADDİ DESTEK

Çalışma için herhangi bir maddi destek alınmamıştır.

YAZAR KATKILARI

Bu araştırma, Abdullah Küçük'ün Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesindeki Çeviribilim Doktora Programı kapsamında, Doç. Dr. Müge Işıklar Koçak (birinci) ve Dr. Öğr. Üyesi Ahu Selin Erkul Yağcı'nın (ikinci) danışmanlığında devam etmekte olan doktora tez çalışması kapsamında üretilmiştir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, N. B. (2010). The relation between translation and ideology as an instrument for the establishment of a national literature. *Meta*, 55(3), 438-455.
- Arslan, D. U. (2019). Erken Cumhuriyet dönemi edebiyat dergilerinde çeviri, eleştiri ve polemik: Çeviri tarihine 'tercüme münakaşaları' ışığında bakmak. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, (27), 16-45.
- Ataç, N. (1941). İkinci yıla girerken. *Tercüme*, 2(7), 1-3.
- Ayav, Ö., Dolanoğlu, S., Gürsoy, M., İktüren, B., & Kurultay, T. (1992). Sayısal verilerle Türkiye'de çeviri dergileri. *Metis Çeviri*, (20-21), 135-147.
- Barut, E. (2020). *Ulus-Devlet inşasında çeviri ve ideolojinin rolü çerçevesinde "Tercüme Bürosu" ve "Tercüme" dergisi*. Grafiker Yayınları.
- Baydar, N. (1943). Tercümenin ve tenkidin zorlukları. *Tercüme*, 3(17), 366-373.
- Berk, Ö. (1999). *Translation and westernisation in Turkey (From the 1840s to the 1980s)* [Doktora tezi, University of Warwick]. University of Warwick Kurumsal Akademik Arşiv. <http://wrap.warwick.ac.uk/4362/>
- Birinci Türk Neşriyat Kongresi: Raporlar, teklifler, müzakere zabıtları*. (1939). Maarif Vekilliği.
- Bogonç-Demirel, E., & Yılmaz, H. (1998). Tercüme dergisinde çeviri eleştirisi. *Hacettepe Üniversitesi Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, (8), 93-103.
- Bogonç-Demirel, E., & Yılmaz, H. (2000). Tercüme/Yazko Çeviri/Metis Çeviri dergilerinde çeviri eleştirisinin Türkiye serüveni. M. Durak (Dü.), *Çeviri eleştirisi sempozyumu* içinde (ss. 12-22). TÖMER.
- Demircioğlu, C. (2005). *From discourse to practice: Rethinking "translation" (terceme) and related practices of text production in the late Ottoman literary tradition* (Tez No. 163070) [Doktora tezi, Boğaziçi Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Edib, H. (1942). Tenkidi tenkid. *Tercüme*, 3(14), 138-141.
- Erhat, A. (2008). Tercüme Bürosu ve Tercüme dergisi üstüne. M. Rifat (Haz.), *Çeviri seçkisi 1: Çeviriyi düşünenler* içinde (ss. 44-47). Sel Yayıncılık. (İlk baskı 2004'te yapılmıştır)
- Erkul Yağcı, A. S. (2020). On the verge of a new national literature: Translator-Writers as cultural agents in the early republican period in Turkey. M. Öncü & L. Coşan (Haz.), *Übersetzerforschung in der Türkei I* içinde (ss. 197-211). Logos Verlag.
- Even-Zohar, I. (2002). The making of culture repertoire and the role of transfer. S. Paker (Haz.), *Translations: (Re)shaping of literature and culture* içinde (ss. 166-174). Boğaziçi University Press.
- Genette, G. (1997). *Paratexts: Thresholds of interpretation* (J. E. Lewin, Çev.). Cambridge University Press. (İlk baskı 1987'de yapılmıştır)

- Göktaş, N. (2005). *Türk çeviri tarihinde Tercüme dergisi ve Metis dergisi'nin yeri* (Tez No. 193793) [Doktora tezi, Çukurova Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Hızır, N. (1941a). Tercümeyle dair yazılar hakkında. *Tercüme*, 2(9), 265-268.
- Hızır, N. (1941b). Tercüme tenkitlerine dair. *Tercüme*, 2(10), 359-360.
- Hızır, N. (1943a). Tercüme tenkidleri hakkında. *Tercüme*, 4(20-21), 177-178.
- Hızır, N. (1943b). Bir tenkid münasebetiyle. *Tercüme*, 3(17), 374-375.
- İlk kadın profesörlendendi. (2001, Ocak 5). *Cumhuriyet*, 14.
- Karantay, S. (2008). Tercüme Bürosu. Normlar ve işlevler. M. Rifat (Haz.), *Çeviri seçkisi I: Çeviriyi düşünenler* içinde (ss. 48-54). Sel Yayıncılık.
- Korucu, B. (2007). "Türk hümanizmi"nin çeviri boyutu: *Tercüme Bürosu ve Tercüme dergisi (1940-1946)* (Tez No. 226165) [Yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Küçük, A. (Devam Etmekte). *Erken cumhuriyet döneminde çeviri eleştirisi (1923-1960)*. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Maarif Vekilliliğince bastırılacak veya basılması teşvik edilecek tercüme eserlerin ne suretle inceleneceği hakkında talimatname.* (1944). Maarif Matbaası.
- Oral, H., & Özsoy, M. Ş. (2014). *Erol Güneş'in ke(n)disi*. Yapı Kredi Yayınları. (İlk baskı 2005'te yapılmıştır)
- Önsöz. (1951). *Tercüme*, 9(52), 1.
- Özdilek, H. (2013). *Tercüme dergisi ve Türkiye'deki çeviri eleştirisi serüvenine katkıları* (Tez No. 340352) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Özgü, M. (1948a). Eichendorff'tan yapılan bazı tercüme hakkında. *Tercüme*, 8(43-44), 129-135.
- Özgü, M. (1948b). Theodor Storm tercümeleri dolayısıyla. *Tercüme*, 8(45), 236-240.
- Özgü, M. (1948c). Hermann Sudermann'dan İki Tercüme. *Tercüme*, 8(46), 332-337.
- Özgü, M. (1948d). "Malte Laurids Brügge'nin Notları" tercümesi dolayısıyla. *Tercüme*, 8(47), 51-56.
- Özgü, M. (1948e). "Yiğit Kapsperl ile Güzel Annerl'in Hikayesi" tercümesi dolayısıyla. *Tercüme*, 8(48), 486-489.
- Özgü, M. (1951). "Ekkehard" tercümesi dolayısıyla. *Tercüme*, 9(52), 280-282.
- Özgü, M. (1960). Yeni bir "Faust" tercümesi. *Tercüme*, 14(69-70), 158-168.
- Özgü, M. (1961). Wolfgang Borchert: "Kapıların Dışında" (Behçet Necatigil'in çevirisi dolayısıyla). *Tercüme*, 15(75-76), 154-164.
- Özkan, A. (2004). *Tercüme and individual thought: Conflict and consensus over concepts and norms of translation* (Tez No. 145776) [Yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

- Paker, S. (2002). Translation as terceme and nazire: Culture-bound concepts and their implications for a conceptual framework for research on Ottoman translation history. T. Hermans (Haz.), *Crosscultural transgressions, research models in translation studies II: Historical and ideological issues* içinde (ss. 120-143). St. Jerome.
- Prof. Dr. Melâhat Özgü'nün biyografisi. (1976, Temmuz). *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 7(7), 175-216. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/118376>
- Sauer, J. (1997). Türkiye'de ilk çeviri dergisi: Tercüme. *Kebikeç*, (5), 35-49.
- Schreier, M. (2012). *Qualitative content analysis in practice*. Sage.
- Tahir-Gürçağlar, Ş. (2008). Tercüme Bürosu nasıl doğdu. Birinci Neşriyat Kongresi ve çeviri planlaması. M. Rifat (Haz.), *Çeviri seçkisi I: Çeviriyi düşünenler* içinde (ss. 37-43). Sel Yayıncılık.
- Tahir-Gürçağlar, Ş. (2015). Challenging boundaries in the literary field: A perspective from translation studies. I. Brandell, M. Carlson, & Ö. A. Çetrez (Haz.), *Borders and the changing boundaries of knowledge* içinde (ss. 181-193). Swedish Research Institute.
- Tahir-Gürçağlar, Ş. (2018). *Türkiye'de çevirinin politikası ve poetikası (1923-1960)* (T. Demirel, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Toury, G. (2002). Translation as a means of planning and the planning of translation: A theoretical framework and an exemplary case. S. Paker (Haz.), *Translations: (re)shaping of literature and culture* içinde (ss. 148-165). Boğaziçi University Press.
- Varoğlu, H. (1942). L'Assommoir tercümesi üzerine bir tenkide cevap. *Tercüme*, 3(16), 290-293.
- Vural-Kara, S. (2019). Melâhat Özgü (1906-2001) leben und werk: Porträt einer Übersetzerin in Zeiten gesellschaftlichen Wandels. Z. Göre (Haz.), *Academic studies in philology* içinde (ss. 40-51). Cetinje.
- Yapar, S. (2019). *An assessment of the Translation Bureau and the cultural politics of Turkey (1940-1946)* (Tez No. 577713) [Yüksek lisans tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.